

Wolfgang Abendroth

Friedrich-Martin Balzer, Hans Manfred Bock, Uli Schöler (red.): Wolfgang Abendroth – Wissenschaftlicher Politiker. Bibliographische Beiträge, Leske + Budrich, Opladen 2001, 505 s., DM 68.-, ISBN 3-8100-3135-6

Det konstateres flere gange i bogen, at Wolfgang Abendroth egentlig ikke længere er kendt i Tyskland, selv om det kun er 17 år siden, han døde. Påstanden bør kvalificeres noget, det er formentlig folk på op til måske 35 år, der har undgået at høre om ham. Men indtil sin død var han kendt af særdeles mange, ikke kun i Tyskland, idet en ikke ubetydelig del af hans politiske og videnskabelige produktion blev oversat til en række europæiske sprog og til japansk.

Abendroth blev født i 1906 og voksede op i en familie, der var præget af det socialdemokratiske miljø før 1914. Selv tilsluttede han sig efter 1920 det kommunistiske ungdomsforbund, blev på grund af såkaldt 'højreafvigelse' ekskluderet efter nogle år og var derefter medlem af en ikke partipolitisk kommunistisk-socialistisk ungdomsgruppe. Senere gik han ind i den kommunistiske studenterorganisation, og blev igen ekskluderet for 'højreafvigelse' og blev derefter medlem af den kommunistiske partiopposition, aktiv i modstandsbevægelsen efter at han i 1935 var vendt tilbage fra Schweiz, hvortil han var taget for at kunne afslutte sit studium. Han arresteredes og idømtes fire års tugthus; under 2. verdenskrig indkaldtes han til en såkaldt "straffeenhed" – der bestod af kz-fanger, der fik valget mellem at blive skudt, hvor de var, eller komme til fronten. Her fik han kontakt med

og gik i samarbejde med græske partisaner og endte krigen i engelsk fangenskab.

I 1946 blev han medlem af socialdemokratiet (SPD), flygtede i 1948 fra den sovjetiske zone, det senere DDR, og fik et professorat i politisk videnskab, fra 1950 i Marburg. Her var han aktiv i arbejderbevægelsen, bl.a. udarbejdede han juridiske responsa for det dengang venstreorienterede metalarbejderforbund, som han også støttede forsøg på at udvikle socialistiske holdninger i socialdemokratiske kredse f.eks. ved at skrive artikler til nogle af de små venstresocialistiske tidsskrifter "Funken" og "Sozialistische Politik", som specielt henvendte sig til socialdemokrater. Han skrev også i andre tidsskrifter, hvor det var muligt at komme til orde. Det var imidlertid ikke muligt mange steder i den kolde krigs Vesttyskland. Han var i mange år den eneste offentligt kendte marxistiske professor i Vesttyskland.

I 1959 fik det socialdemokratiske parti et nyt principprogram, omtrent samtidig med en række andre socialdemokratiske partier i Europa. Det var ligesom disse et skridt væk fra en marxistisk samfundsanalyse, og Abendroth fremlagde derfor et alternativt programforslag, som ikke havde en chance for at blive vedtaget. I denne fase i socialdemokratiet udviklede partiets studenterorganisation, Sozialistischer Deutscher Studentenbund (SDS), sig markant mod venstre. I SDS foregik der en ret voldsom diskussion, men den partiloyale gruppe – som imidlertid holdt fast i en kritisk udgangsposition – fik overtaget. Imidlertid tolererede SPDs ledende gruppe ikke en sådan venstreorienteret holdning i netop disse år, og organisationen

*Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Søren Federspiel, Rasmus Mariager og Anne-Lise Walsted*

blev sammen med dens støtteorganisation ekskluderet af partiet i 1961. Abendroth var formand for støtteorganisationen, han så SDS som en mulighed for at udvikle en kritisk organisation af yngre intellektuelle, som kunne være udgangspunkt for et samarbejde med organisationer og grupperinger blandt de venstreorienterede dele af fagbevægelsen og arbejderungdomsbevægelsen. Derfor var han villig til at bryde med socialdemokratiet på et tidspunkt, hvor partiet tog et afgørende skridt hen mod at blive et bredt favnende liberalt parti.

Abendroths politiske indsats i de følgende 25 år var at fremme en udvikling, der skulle styrke en klar socialistisk opposition med forankring i arbejderklassen, men det må konkluderes, at denne politik led skibbrud. SDS fik ganske vist en betydelig indflydelse på de tyske universiteter i anden halvdel af 1960'erne, men opløstes i 1970 i en række 'partier', som genoptog mellemkrigstiden retorik uden at have mere end en meget kortvarig basis i arbejderklassen – alle disse 'partier' er i mellemtiden forsvundet, i nogle tilfælde findes endnu tidsskrifter, der kan føres tilbage til 'partierne' og partiforberevende grupper.

Men derudover var Abendroth også universitets-professor og hans arbejde her har fået en lænerevarende betydning. Ganske vist var han ikke en betydelig teoretiker, men han forstod at sammenfatte arbejderbevægelsens historie ud fra en umiskendelig marxistisk position og at fremme studier og afhandlinger om arbejderbevægelsens udvikling ud fra en sådan grundholdning. Denne kritiske marxisme (som ikke må forveksles med Frankfurterskolens kritiske sam-

fundsanalyse) fik især i betydning ved universitet Marburg, og bliver derfor også kaldt for Marburg-skolen, men Abendroths elever var også aktive på andre universiteter og i andre sammenhænge. En afglans fandtes også i Danmark, f.eks. i Ålborg, men også i en SFAH-udgivelse, nemlig Ursula Schmiederers dissertation fra 1969 om Socialistisk Folkeparti (på dansk i 1971).

Abendroth var en fascinerende lærer og hans forskellige afhandlinger dannede grundlag for en forståelse af arbejderbevægelsens udvikling. Det er ikke et tilfælde, at hans artikel "Das Problem der Beziehungen zwischen politischer Theorie und politischer Praxis in Geschichte und Gegenwart der deutschen Arbeiterbewegung" fra 1958 citeres i adskillige senere disputater. Han beskæftigede sig især med fagbevægelsen, med SPD og med den europæiske arbejderbevægelse som helhed. Hans "Den europæiske arbejderbevægelses historie" kom på 13 sprog og i flere oplag (den danske således i 2 oplag). En væsentlig del af hans produktion beskæftiger sig med grundlovmæssige forhold; problemerne vedr. grundlovens fortolkning, som han anså for en væsentlig opgave i arbejderbevægelsens kamp for at bevare og udbygge demokratiet, er central i hans videnskabelige produktion. De vigtigste af hans politik-videnskabelige og sociologiske afhandlinger findes i samlebåndet "Antagonistische Gesellschaft und politische Demokratie" fra 1967. Titlen er en slags programerklæring: samfundet er antagonistisk, og denne antagonisme kan ophæves gennem massernes/ arbejderklassens demokratiske kamp. I denne formel danner hans videnskabelige

og politiske indsats en enhed mellem teori og praksis.

En biografi foreligger ikke, men i 1976 udkom på Suhrkamp forlaget samtaler med ham, *Ein Leben in der Arbeiterbewegung*, udgivet af Barbara Dietrich og Joachim Perels, en bog, der refereres til adskillige gange i den foreliggende bog. Han satte ikke sin egen person så højt, at han fortalte sin biografi i al udførlighed, dele af hans aktiviteter blev knap nok omtalt, selv om de ikke var betydningsløse – det hævder i det mindste U. Schöler i sin indledning (s. 11-46).

Den her foreliggende antologi udkommer i anledning af 50-års jubilæet for oprettelsen af det politikvidenskabelige institut i Marburg, hvor Abendroth var spiritus rector indtil 1972. De her (gen)optrykte artikler er for en stor dels vedkommende skrevet i 1985 i forbindelse med hans død: det er nekrologer, mindeartikler, men også forsøg på at vurdere hans indsats, hans rolle i den socialistiske bevægelse især fra midten af 1960'erne. Flere af dem er fortsat relevante, andre er meget præget af tidspunktet for deres affattelse. Første hovedafsnit – biografiske bidrag – er inddelt i tre grupper: I.1 bidrag vedr. forfatnings-spørgsmål, I.2 politisk sociologi og I.3 den politiske intellektuelle. Andet hovedafsnit indeholder to artikler om Abendroths elever og deres funktion i det akademiske liv. Tredje hovedafsnit består af en indledning til Abendroth-bibliografien, selve bibliografien (1057 numre idet dog genoptrykkene ikke tælles særskilt) og endelig artikler om W.A.

Bindet giver som helhed et godt overblik over Abendroths indsats og den betydning, hans politiske og videnskabelige pro-

duktion fik. Hvis det er korrekt, at han stort set er glemt i dag, så er udgivelsen af denne bog betimelig, der er meget at hente for forståelsen af arbejderbevægelsens udvikling i Abendroths biografi og i hans videnskabelige produktion. Det gælder naturligvis især for folk, der er inspireret af en marxistisk forståelsesramme, men også andre kan lære noget. Det er naturligt, at enkelte bidrag er forældede i forhold til nye undersøgelser, og man skal ikke læse hans artikler f.eks. om arbejderbevægelsens centrale personer for deres nyhedsværdi, men for at forstå disse personers rolle i arbejderbevægelsen. Det samme gælder hans afhandling om det tyske socialdemokratiske udvikling: der er kommet megen ny litteratur, men hans analyse har fortsat relevans (*Aufstieg und Krise*, 4. oplag 1978). Abendroth formåede at skrive syntetisk, at fremlægge de lange linjer i udviklingen og samtidig fastholde bevægelsens perspektiver. Videnskabeligt holdt han fast i perspektivet om en omfattende samfunds- og historieteori og samtidig en politikvidenskabelig teori, der kunne analysere de virkelige samfundsmæssige magtforhold og deres forandring hen mod et kommende samfund, som ikke er domineret af kapitalforholdet. Der er fortsat meget at hente for dem der vil.

Gerd Callesen

En proletar slår ikke sine børn

John Bertelsen: En proletar slår ikke sine børn. Otto Felix Kanitz' pædagogik i "Det Røde Wien" 1918-1934. Forlaget Forum for Skabende Arbejde. 2001, 341 sider, ill.

John Bertelsen og Gerd Callesen: Den socialistiske pædagog Otto Felix Kanitz' værker fra "Det Røde Wien" 1919-1934. ABAs Bibliografiske Serie 11. København 2001, 70 sider (dansk-tysk paralleludgave).

John Bertelsen har ved at genopløje Otto Felix Kanitz' arkivmaterialer fundet vej til en for lærere, pædagoger og forskere nærmest ukendt verden: en socialistisk pædagog, der spillede en væsentlig rolle i austromarxismens kulturelle og pædagogiske – Bertelsen kalder det ligefrem "kulturrevolutionære" – offensiv i 1920'ernes Wien, hvor en særlig variant af "kommunesocialismen" tilkæmpede sig betydelige sejre. Kanitz' energiske indsats af, for og med de unge plus de østrigske socialdemokraters fremsynede, kulturrevolutionære reformpolitik er siden gået i glemmebogen, ekskluderet både fra det finere selskab i den reformpædagogiske dogmehistorie og fra de blairiserede socialdemokratiske partier i Europa.

JB er ikke faghistoriker, men har som cand. psych. og lærer ved Seminariet for Formgivning i Nykøbing Falster gennem mange år interesseret sig for pædagogik- og uddannelseshistorie. I særdeleshed for den del af mere socialistisk-kommunistisk karakter, som stort set ikke indgår i den løbende faglige debat, selv om der nok kunne være adskillige guldkorn at hente – bl.a. det

nærmest pinagtigt banale, men hyppigt glemte, at enhver pædagogik altid opererer på en samfundsmæssig baggrund. JB går altså bevidst mod strømmen og revitaliserer en principiel debat om nutidens pædagogik og uddannelsespolitik ud fra et historisk udgangspunkt. Den deraf afledte relativisering af nutidens "uddannelsesfundamentalisme" og "pædagogiske fundamentalisme" er slet ikke det værste udbytte, man kunne få af sin læsning.

Genrevalget er ikke rendyrket, men læner sig op ad den historiske biografi af typen liv og værk, hvor livet dog indsættes i sin sociale kontekst, og værket lejes ind i samtidens politiske og kulturelle udviklingstræk. Denne blandingsform har sine fordele og ulemper – til fordelene hører, at læseren indføres grundigt i de politisk-ideologiske forudsætninger for Kanitz' arbejde og derved får skærpet blikket for dette arbejdes muligheder og begrænsninger. Til ulemperne hører, at fremstillingsformen indbyder til fylde og sidespring og derved også problemer med at holde kursen.

Læseren indvies i Kanitz' liv og værk dels gennem en ret traditionelt opbygget fortælling: fra barndom i 1890'ernes Wien over ungdom (mødet med socialismen som idé og praksis) og manddom (leder af socialistiske opdragelsesorganisationer, partisekretær og parlamentsmedlem) til døden i KZ-lejren Buchenwald 1940 – og dels via en tematiseret tilgang til Kanitz' praktiske og teoretiske pædagogiske arbejde, der perspektiveres med udblik til Danmark (de frie klasser i Vanløse 1924-28) og Sovjetunionen (især Makarenkos kollektivopdragelse). Fremstil-

lingen belastes ikke af et stort teoretisk apparat, ligesom der kun kortfattet henvises til den historiske fagdiskussion om postmodernistiske forståelser af historien. Derved fremtræder den som et – ganske vist reflekteret, men ikke desto mindre – primært narrativt værk, som er indbydende og læseligt, men til gengæld ikke i særlig grad optaget af et mere kritisk og reflekteret forhold til forsknings- og fremstillingsprocessen. Et valg af teoretisk udgangspunkt bør aldrig fremstå som noget selvindlysende, og den teoretiske tilgang bør respektere de eksisterende former for procedurer hhv. argumentation inden for faget. Dette savner anmelderen – især når forfatteren gør en dyd ud af at sejle op mod tidsånden (se dog den korte præsentation af teser s. 19-20 hhv. historieteoretiske problemer s. 24-26). Det synes at have betydelige konsekvenser for fremstillingsformen, fordi den særdeles kortfattede afvisning af postmodernistisk tankegods uden tilsvarende, udførligere selvstændige refleksioner over ens egen historieforståelse indebærer åbenlyse problemer med at skelne mellem referater, citater og egne tolkninger. Hvad tolkes f.eks. Kanitz' pædagogiske teorier på baggrund af? Det kan læseren gætte sig til og vil ofte ramme plet, men det havde tjent fremstillingen at eksplicitere forfatterens tolkningsramme.

JB bestræber sig på både at grave ned i den filosofiske baggrund for Kanitz' pædagogik (arbejder-oplysning, austro-marxisme) og at sætte nutidens hjemlige voksenorganiserede pædagogik og rigide familieliv i relief af en optimismens tid, hvor tiltroen til børn og unge var stør-re. Det var den, fordi den

tids børn og unge mentes at kunne selv og derfor betragtedes som ansvarlige, sociale individer, der så at sige i idealtypisk form repræsenterede "det nye menneske". Ved at gøre børne- og ungdomsarbejdet i alle dets facetter til en integreret del af en bredere, politisk og kulturel reform-bevægelse sigtedes mod at skabe et nyt samfund (s. 22-24). Den opfattelse stod de østrigske socialdemokrater ikke alene med. Endog herhjemme kan man finde paralleller i Vilhelm Rasmussens og Julius Bomholts tænkning – og enhver god vilje til trods kræver en transfer af dette tankegods ind i nutidens verden, at vi forlænger den gamle verden med brædder. Dette blot nævnt i al fredsommelighed, fordi "nye udfordringer ikke kan besvares med gamle svar", fordi "ungdommen altid møder samfundet på sin tids vilkår" osv.

Datidens kampe mellem austro-marxismens optimistiske "Bildung macht frei" og nazismens pessimistiske "Arbeit macht frei" er fortsat relevante at lære af, synes budskabet at være. Dette er anmelderen overvejende enig i, men spørger sig alligevel, om ikke de mange – ofte underholdende – ekskurer til nutidige fænomener og mere eller mindre tilfældige, hvormed menes usystematiske, paralleller mellem Kanitz' model og nutidens opdragelsesproblemer i sidste ende er med til at atomisere de mange, stærkt relevante tanker, som beskæftigelsen med Kanitz' pædagogik har igangsat hos forfatteren. De spidse sidebemærkninger og muntre indfald, der kan virke medrivende, opmuntrende, humoristiske, adspredende osv., men dog stadig samles op i en mundtlig formidling i kraft af underviserens faglighed og per-

sonlighed, virker på en mindre hensigtsmæssig måde i en skriftlig fremstilling. Det medfører en vis flimren, som forstærkes af de undertiden indforståede sproglige formuleringer, forfatteren undertiden benytter sig af. Endnu et sprogligt gennemsyn havde nok lønnet sig, fordi indforståethed eller mindre uklarheder i den sproglige stil hævner sig. Disse indvendinger er bagateller i den store sammenhæng, og de rækker ikke ved den kæmpemæssige indsats, Bertelsen har leveret, og som anmelderen er særdeles rosende over for.

Selve fremstillingen

Fremstillingen er disponeret således, at en kortfattet Kanitz-biografi (ca. 20 sider) sammenfatter arkivalske fund og interviews. Derefter følger et stort kapitel 2 med afsæt i det socialistiske oplysningsarbejde i Østrig-Ungarn, der gik forud for dannelsen af selve partiet, og som samtidig ramme-satte det særlige, der munder ud i en af Otto Bauer formuleret austro-marxisme. Denne udgør på sin side det mentale 'skema', bl.a. Kanitz tænker inden for. Kapitel 3 beskriver Socialdemokratiets socialiseringspolitik i Wien – byggede på (1) legale muligheder for at beskatte de rige til fordel for de fattige, opbygge kommunale virksomheder og styre den økonomiske udvikling; (2) koble oplysning og kultur (arbejdere og socialister må "denke læren") og (3) opbygge institutioner og organisationer "til skærm i børnenes og de unges nød". Kapitlet er relevant, fordi læseren herved kan få indsigt i, hvilke sociale forandringer der var forudsætningen for en ny pædagogik. Ifølge Kanitz forudsatte den pædagogiske revolution en

social revolution, og man iagttager tydeligt, hvordan de østrigske socialdemokrater prøvede at finde farbare veje, støttet på et parlamentsflertal. Man kunne fristes til at kalde det en revolutionær reformpolitik i opadstigende linje.

I kapitel 4 refereres og diskuteres Kanitz' upublicerede hovedværk ("Familie-, Stats- og Samfundsopdragelse", doktorafhandling fra Wiens universitet 1922), som for anmelderen var fremstilligens virkelige nyhed. Kanitz' afhandling har tidligere været omtalt, men aldrig så udførligt som i dette tilfælde, hvor forfatteren har arbejdet med det originale manuskript. I kapitel 5 tematiserer JB Kanitz' pædagogik i fire dele: 1. religion og socialisme, 2. fællesskabet og den enkelte, 3. opdragelse eller lidelse, 4. pædagogiske relationer, mens det afsluttende kapitel 6 vider blikket ud i forhold til paralleller i arbejderbevægelsen og i reformpædagogikken. Her savner anmelderen tydeligere angivelser af forskelle og ligheder mellem proletarisk pædagogik og samfundsfornyelse i lyset af 2., 2 1/2. og 3. Internationales positioner.

Og nogle tanker på baggrund af den

I det følgende omtales nogle få af de overvejelser, som kunne have særlig interesse for læserne af *Arbejderhistorie*.

Det grundlæggende ærinde, som fremstillingen bl.a. argumenterer ganske overbevisende for, er betydningen af sammenhæng mellem arbejderbevægelsens langsigtede mål og dens behov for at uddanne "sine egne" til at overtage centrale samfundsopgaver på længere sigt, men også her og nu give dem mulighe-

der for at finde sig til rette i kæmpende miljøer, der åbner øjnene for og adgange til egne livsbaner. En sådan sammenhæng synes austro-marxismen i 1920'ernes Wien og Østrig at repræsentere med en overdådighed af politiske, kulturelle og pædagogiske aktiviteter. Dette kan ikke plagieres, selv om man i sit lønkammer af og til mindes de glade dage i Clarté, DKU, LLO, MOF og alle de andre diskussionsklubber, kulturelle fora og organisationer, der dengang lettede adgangen til en socialistisk eller kommunistisk livsholdning. Især synes Kanitz at have haft øje for betydningen af, at børn og unge fandt deres egne veje og ikke blot tilpassede sig de eksisterende muligheder. Måske var det værd for LO's ungdomssektion at lære af disse erfaringer?

Dette fænomen er velkendt fra anden forskning i arbejderbevægelsens historie, og Bertelsens refleksioner minder en hel del om de tanker, britiske uddannelseshistorikere fra venstrefløjnen har gjort sig: så længe socialdemokrater forstod sig som "historiens spydspids", var det principielt muligt at skabe organisk sammenhæng mellem tilgangen af arbejderbørn til de højere uddannelser og langsigtede reformbehov. Det lykkedes naturligvis langt fra i alle tilfælde. Men i takt med, at "fornylsesbehovet" melder sig (den tredje vej, nyliberalismens indtog i socialdemokratisk teori og praksis), ændres dette forhold fundamentalt – der er ikke længere behov for at skabe "det nye menneske", som igen skal skabe "det nye samfund". Dermed brister tråden mellem egne fremgange og klas-sens fremgange, og uddannelsespolitikken ender som al anden politik – i en nyliberalistisk be-

kendelse til, at enhver tilsyneladende er henvist til at være sin egen lykkes smed. Det skulle ikke være nødvendigt her at erindre om, at den klassiske marxisme af indlysende grunde forholdt sig skeptisk til dette glade budskab.

Under denne overordnede papraply – som næppe kan ryste læserne – fremdrager Bertelsen en lang række interessante betragtninger i Kanitz' teoretiske og praktiske produktion. Det gælder bl.a. kritikken af datidens autoritære opdragelsesforhold i familien og hjemmet, som (jfr. også Paul Willis' berømte undersøgelse fra 1977 af arbejderdren- ges vej til arbejderklassejobs, der ca. 50 år senere synes at bekræfte, at der stadig er noget galt i arbejderfamiliernes opdragelsesmodel) forherliger en mandschauvinistisk brutal afretning af afkommet til at kende sin plads og blive ved sin læst. Kanitz er – helt berettiget – særdeles kritisk over for proletarfamiliens opdragelsesmuligheder (her prøves ikke med kærlighedens stærke arm!), fordi den så at sige cementerer børn i en følelse af afmagt, bitterhed og et had, som senere viser sig i form af mindreværd, i accept af de eksisterende vilkår og repetition af samme opdragelsesmodel. Willis formår at gentage en del af disse erfaringer – dog yderligere strammet op af udpræget racistiske og sexistiske holdninger blandt unge, der pr. tradition burde være solidaritetens for-trop. Er dette ikke en nyhed, så findes der i Kanitz' betragtninger om personlige, sociale og samfundsmæssige barrierer i forhold til arbejderbarnets tilegnelse af kulturarven (dengang vi endnu turde tale om, at der var arvesølv, som man måtte tilegne

sig; jfr. også Liebknecht og Lenin om samme sag), af en socialistisk holdning og så fremdeles noget af blivende værdi. At blive mindet om, at såvel familien som skolen og børnearbejdet udgør børneundertrykkende vilkår, kan stadig sætte tanker i gang. Alternativt pegede Kanitz på en samfundsmæssig tilknytning, som børn og unge gradvist bliver sig bevidst, og som de herefter lærer at handle ud fra sammen med andre i en god sags tjeneste. Det forudsætter fortsat et stort frigørelsesarbejde. Og det sker ikke ved at glide med strømmen og uden sværdslag give sig tidssåndens fremstillinger af den (post)-moderne kondition i vold. En moderne socialpædagogik og uddannelsespolitik med demokratisk og socialistisk sigte må der-imod kritisk forholde sig til ambivalenserne i forhold til globaliseringens velsignelser, den institutionaliserede individualisering, problemerne med at håndtere nye politikformer og de økologiske udfordringer. Det gøres bl.a. ved at stille sådanne dumme spørgsmål som: Hvem har gavn af det? Og det gøres undervejs i fremstillingen direkte såvel som indirekte. Det er faldet i anmelderens smag, at en hærdet og erfaren seminarielærer træder op mod tidsånden som samfunds-revser og politisk tænkende borger, der tillader sig at drage parallelle til den pædagogiske historie i den klare hensigt at bidrage til at genpode glemte sidegrene som pædagogisk filosofi og historie på pædagogikkens træ. I modsat fald reduceres pædagogik til et rent teknisk forhold, der indgår i den kongeligt privilegerede, danske årlige, rituelle refleksion under navnet evaluering, eller blot ender med at betragte arbejderungdom, som

ikke kan eller vil tilpasse sig de eksisterende ungdomsuddannelser, som unge med ondt i identiteten, der først efter terapi er i stand til at klare sig i "videnssamfundet". Derved skydes der med skarpt mod ganske meget i den aktuelle familie-, børne-, ungdoms- og uddannelsespolitiske retorik. Tak for det!

I mange henseender er John Bertelsens bog et både gennemarbejdet og sympatisk indlæg i debatten om pædagogik, uddannelse og kulturpolitik af betydning for nutiden. Samtidig er der med bogen sat et minde over en af "mellemløstidens fremtrædende reformpædagoger", som professor Mogens Nielsen noterer i sit forord.

Til sidst skal anmelderen gøre opmærksom på, at et af grundlagene for Bertelsens fremstilling er en bibliografi af Kanitz' samlede produktion. En sådan fandtes ikke i forvejen, og det er glædeligt, at Bertelsen sammen med Gerd Callesen har haft mulighed for at udgive den i en dansk-tysk parallel-udgave.

Niels Rosendal Jensen

Victor Brockdorff

Jette Bie Junker og Thomas Lyngby (red.): Victor Brockdorff, 144 s. ill., Cathrinesminde Teglværksmuseum og Arbejdermuseet, 75,- kr. ISBN 87-89984137

Til udstillingen *Victor Brockdorff. En socialistisk maler* på først Cathrinesminde (aug.-okt.) og siden Arbejdermuseet (nov.-feb.) har de to museer fremstillet et katalog, som i tråd med udviklingen indenfor museumsverdenen er blevet meget mere end et gammeldags katalog. Faktisk udgøres mere end

halvdelen af dette katalog af tekst, nemlig tre artikler der hver på sin måde sætter Brockdorffs billeder i sammenhæng og perspektiv. Og det er solide sager. Dertil kommer naturligvis udførlige katalogtekster til de udstillede billeder samt farvereproduktioner af billederne.

Brockdorff var en anerkendt og produktiv maler, som levede fra 1911 til 1992. Set under et er han en del af en dansk figurativ tradition. Han startede som elev af Frits Syberg, men udviklede sig i dialog med andre figurative malere. Efter anden verdenskrig tog han til Frankrig, hvor han boede 1946-51. Påvirket af mødet med den franske kunsts scene, som på det tidspunkt var meget politisk polariseret, tog Brockdorff principielt afstand fra den nonfigurative kunst, som det blandt kommunistiske malere var på mode at kalde 'marshallkunst', altså noget som ligesom Marshall-hjælpen kom fra USA og, ligesom de forhadte tegneserier, var udtryk for amerikanisering og kommercialisering.

Brockdorff kom fra det danske kommunistiske malermiljø, som var nært knyttet til den modernistiske opfattelse, at det politiske især var knyttet til malemetoden og ikke til hvad billedet forestillede. I Paris blev han imidlertid meget påvirket af de franske kommunistiske malere, som – foranlediget ikke mindst af det franske kommunistparti – havde taget den russiske 'socialistiske realisme' til sig. I et par år i begyndelsen af 1950erne malede Brockdorff i denne monumentale stil, for derefter at udvikle en ny, figurativ stil som ikke markerede en tilbagevenden til 30er-stilen.

De 'socialistiske realistiske' billeder er stærkt repræsenteret

på udstillingen, hvor man også kan danne sig et bedre indtryk af deres monumentale størrelser. Selve maleteknikken er i begyndelsen en del præget af modernismens opfattelse af kroppe og linjer, men hurtigt bliver teknikken, som i de russiske samtidige, i tråd med det vi i dag vil kalde 'foto-realisme', malet med lille pensel, med små detaljer og vægt på den umiddelbare genkendelighed. Det mest påfaldende er imidlertid ikke det tekniske, men komposition og tematik. Kompositionen er som regel meget klassisk i tråd med renæssancemaleriet, og tematikken er især: politiske mennesker i opstillinger, som virker som størknede balletoptrin. Der er noget uvirkeligt, næsten ironisk over den voldsomme *påpegning* som billederne strømmer over af. Hvis ikke det var fordi man vidste at det var den skinbarlige alvor, ville man tænke at Brockdorff tog pis på kommunismen ved at udstille den som forløjet. Men det er slet ikke meningen! Det er meningen at billederne skal stemme beskueren til politisk kamp.

Billederne virkede dengang og endnu mere i dag som 'russificering', altså den bevidste modsætning til 'amerikanisering', blot mere fremmed end Jens Lyn virkede første gang jeg så ham. Fremfor alt virker billederne slet ikke spor 'realistiske', men derimod meget 'romantiske'. Og netop herved er de i god tråd med deres russiske forbilleder som er udtryk for en ved magtbud påbudt maleretning, hvis opgave det var at forherlige et gennemkriminalt system, der ønskede at se sig fremstillet som indbegrebet af menneskelighed og optimisme.

Baggrunden for Brockdorffs

voldsomme ændring af sit maleri diskuteres meget fint i artikler af Hanne Abildgaard og Inge Dybbro. De bestræber sig på at fremstille sagen og ikke tage parti. Og derved bidrager de naturligvis positivt til forståelsen af Brockdorffs maleri. Til gengæld forekommer det mig, at de ved ikke at gå ind i den 'urealistiske' og 'romantiske' karakter af billederne heller ikke har mulighed for at se det dybt naive i Brockdorffs politiske forståelse som altså viser sig som en tvetydig billedflade.

Efter et par år i den 'socialistiske realisme' ændrede Brockdorff igen stil. Fotorealismen afløstes af en løsere pensel og temaerne (motiverne) hentedes nu især fra virkeligheden, som kun undtagelsesvis arrangeres i symboliske tableauer. Blandt de nye motiver er arbejdspladser. Den heroiserende tone fra 50ernes begyndelse er borte. I stedet understreges det *menneskelige* ved arbejdet i en mere konkret forstand. En stor del af disse arbejdspladsbilleder er i tusch med laveringer. Mærkværdigvis fremstår disse tusch-laveringer meget forskellige fra malerierne af de samme motiver: det er som om det sorte fremhæver teknikken, maskinerne og produkterne på menneskenes bekostning. Det vigtigste ved Brockdorffs maleri er imidlertid en helt ny farveholdning. Fra en meget gul-brun palet bevæger han sig til en meget blå palet. Der er over de fleste af hans billeder fra perioden 1955-92 et køligt, gennemsigtigt vinterlys. Det er som om varmen forsvandt ud af billederne.

Det store talent Brockdorff havde for at få billederne til at have portrætlighed gjorde ham til en afholdt portrætmaler. Selv dronningen malede han. På ud-

stillingen er der to portrætter af partikammerater, Hans Scherfig og Ib Nørlund. Det første er efter min mening mislykket, når man tager i betragtning, at Brockdorff efter sigende godt kunne lide Scherfig. Det er malet med den lidt løsere pensel i modsætning til portrættet af Ib Nørlund, hvor han vender tilbage til fotorealismen. Der er noget over Nørlund-billedet, som minder om Niels Strøbechs berømte portræt af Poul Schlüter: det udstråler en dobbelthed, som man oplever som tilstræbt. Det monumentale ved Schlüter modsiges af andre elementer som gør ham lidt morsom. Det dagligdags ved Nørlund-billedet modsiges af de isblå øjne og det uigennemtrængelige blik, som giver Nørlund en uhyggelig, gotisk karakter, som jeg finder meget rammende.

Thomas Lyngby har skrevet et kortere indlæg i kataloget om Brockdorff skildringer fra arbejdspladser. Det er udmærket og fornuftigt, men ligesom Hanne Abildgaards og Inge Dybbros artikler mærkelig ukritisk overfor den 'socialistiske realisme' og hvad den gjorde ved Brockdorffs maleri. Som dokumentation af maleren Brockdorffs udvikling og af den korte parentes med den kommunistiske arbejderromantik er kataloget imidlertid en rigtig fin lille bog med masser af solid information og mange gode reproduktioner.

Morten Thing

Humanistisk historieformidling

Bernard Eric Jensen (red.): At bruge historie – i en sen-/postmoderne tid. Roskilde Universitetsforlag 2000. 228 sider, ill, 198 kr. ISBN 87 7867 101 9

I perioden 1995 til 1998 blev der ved det daværende Danmarks Lærerhøjskole i København gennemført et omfattende forskningsprojekt med titlen "Humanistisk historieformidling – i komparativ belysning". Projektet nedkom med en skriftserie på 11 bind, som jeg anmeldte i Arbejderhistorie nr. 1, 1999 og især nr. 4, 2000.

Som en opfølgning på projektet arrangerede Institut for Humanistiske Fag ved Danmarks Lærerhøjskole i samarbejde med de historiefaglige foreninger for folkeskolen, gymnasieskolerne og seminarierne en konference i november 1999 med samme titel som den her anmeldte bog. Formålet med konferencen var at få en kritisk drøftelse og perspektivering af projektets tilgange og resultater, og med specielt udgangspunkt i bind 11 "At formidle historie – vilkår, kendetegn, formål" var en række fagfolk fra folke- og gymnasieskolen, fra seminarier og universiteter og fra museums- og medieverdenen inviteret til at kommentere projektets fremgangsmåder og resultater. Især blev de bedt om at forholde sig til følgende tre punkter:

1. den samtidsanalyse, som skitseres i bind 11,
2. karakteristikken af, hvordan historie formidles og bruges i en dansk sammenhæng, og
3. de fremlagte forslag til, hvordan en faglig formidling af historie kan gøres bedre – i betydningen mere engagerende og perspektiverende for modtagerne.

Stort set alle de indbudtes oplæg blev udsendt i nærværende bogs del I med titlen "Respons og kritik". Det drejer sig om Mads Mordhorst (Københavns Universitet), Ulf Zander (Lund Universitet), Lars Haastrup (Københavns Dag- og Aftenseminarium), Henrik Skovgaard Nielsen (Allerød Gymnasium og fagkonsulent for historie i gymnasier og HF), Margrethe Kristensen (lærer i Tårnby Kommune) og Carsten Paludan-Müller (kontorchef ved Skov- og Naturstyrelsens kulturhistoriske kontor, tidligere leder af Kulturhistorisk Museum i Randers). Bogens del II med titlen "Eftertanker" rummer en slags svar på tiltale, skrevet af nogle af projektets deltagere: Bernard Eric Jensen, Annette Vasström m.fl., Carsten Tage Nielsen og Anette Warring.

Det er der kommet en spændende og vedkommende bog ud af med kapitler, hvis indhold er mere eller (nok især) mindre kritisk over for projektets begrebsapparat, metodiske og teoretiske tilgange og synspunkter. Men hvis man har været optaget af projektgruppens problemstillinger og læst skriftserien eller dele af den, er dette bind et godt supplement, som bidrager til en nuancering og perspektivering af projektets resultater.

Det er i øvrigt interessant, at på trods af projektgruppens afvisning af, at det i en sen-/postmoderne tid er muligt at skrive en danmarkshistorie, så er det alligevel lykkedes en gruppe historikere fra Aarhus Universitet at gøre det. Det drejer sig om: Steen Busck og Henning Poulsen (red.): "Danmarks historie – i grundtræk". Aarhus Universitetsforlag 2000.

Vagn Oluf Nielsen

Fra vugge til grav København NV

Lone Palm Larsen: Fra vugge til grav. København NV. Historien om et boligområde. København NV, Arbejdermuseet 2000. 99 kroner, 142 sider, ill. ISBN 87 88626 210.

I indholdsfortegnelsen til bogen lover læseren en kronologisk gennemgang af den boligområde, befolkningsmæssige og ikke mindst politiske baggrund – både statsligt og kommunalt – for hvordan og hvorfor det aktuelle boligområde i Nordvestkvarteret i København blev til. Herefter følger et kapitel om arkitektur og indretning i tre karreer nemlig: Møllerloden, Gravervænget og Ringertoften. Det er i disse tre karreer, den undersøgelse, som kataloget dokumenterer, er foretaget. Dernæst fortsættes med kapitler om hvor de arbejdere, der flyttede til området, havde boet før, hvordan det var at bo der i starten – især i 1950'erne og hvordan det var at bo der i 1980'erne. Her der er en interessant underoverskrift: "Da tiden løb fra mønsterkvarteret." og sidst et afsluttende kapitel: "Da byfornyelsen kom til kvarteret".

I forordet – skrevet af museumschef Peter Ludvigsen – loves læseren flere spændende ting. Her beskrives boligområdet således: "Her kunne man bogstaveligt talt leve fra vugge til grav – og gøre det både sammenhængende og meningsfyldt, fordi alt det, en arbejder ønskede sig af et godt liv, fandtes i området.". I mine øjne er det, kvarteret kunne byde på, næppe dækkende for en arbejders ønsker til livet, men måske er det underforstået, at det var arkitekterne, der tegnede karreerne, der mente det var, hvad en arbejder kunne ønske

sig? I næste spalte uddybes det: "De tre karreer, som undersøgelsen og udstillingen omfatter, rummer fundamentalt ideerne om "det gode liv" for den klassiske industriarbejder, men historien rummer også dette ideals egen opløsning." Se det lyder meget spændende og man forventer som læser naturligvis, at det vil blive nærmere beskrevet og belyst i selve kataloget. Og Peter Ludvigsen fortsætter i det ellers velskrevne forord med nogle lidt kryptiske udsagn: "Ikke alene i Nordvest-kvarteret, men i hele den aktuelle arbejderkultur svækkes lige præcis de idealer, som fra starten lå til grund for den verden som byplanlæggere, arkitekter, teoretikere og politikere planlagde for den københavnske arbejderklasse. Da arbejderne fysisk rykkede væk fra idealerne, gik de i opløsning, og de er tilsyneladende vanskelige at erstatte med et nyt sammenhængende sæt idealer." De idealer – som vi som læsere endnu ikke har fået beskrevet – er altså ikke skabt af arbejderne – eller? Da arbejdere så flyttede var der nogle idealer tilbage, som gik i opløsning – i form af husene – eller? Alt dette forventer man bliver besvaret i selve kataloget.

Men nej. Det eneste, der nævnes om idealet er, at der skulle være lys og luft og at arkitekturen var nyklassicistisk. Det nævnes utallige steder, at ideen var

at bygge små lejligheder til mindrebemidlede. Men det var vel ikke det, der var idealet? Nej, så er det nok nærmere det, som har givet bogen titlen "Fra vugge til grav", som menes at være idealet: "Københavns Kommune havde planlagt et lille minisamfund, hvor man kunne leve hele livet uden at flytte mange gader væk." Men hvorfor lige præcis det skulle være særligt godt – nævnes ikke. På bagsiden af kataloget bringes et billede af Hjalmar Kragh Petersen – kaldet: "Fra vugge til grav". Sammenhængen mellem et "mønsterkvarter" – som det kaldes i kataloget – og maleriet, hvor en arbejders tunge liv i trædemøllen vises, ligger vist kun i den fælles titel.

I kataloget gentages mange gange, at der i kvarteret "Fra vugge til grav" var tale om gode boliger i forhold til f.eks. brokvarterenes små lejligheder. Ikke desto mindre skulle disse nye lejligheder være så billige, at der blev bygget mange etværelses – altså ensidige – lejligheder og centralvarme, varmt vand og bad var sparet væk. Hvis man så laver en lille sammenligning med de mest almindelige lejligheder på brokvartererne – de små to-værelses med køkken, så fik de fleste netop i 1930'erne også toilet inde i lejligheden. Da disse lejligheder samtidig var væsentlig billigere, så er det svært at se fordelene ved de nybyggede – og

hvor det "ideale" og "mønsterkvarteret" hævdede sig.

Selve undersøgelsen formål er også lidt svært at gennemskue. Det kan godt være, det er derfor kataloget virker noget rodet og ustruktureret med mange gentagelser og løse påstande. Det virker som om, det er en foreløbig kladder, der ikke er blevet læst korrektur på. Der er ikke tvivl om, at selve undersøgelsen af kvarteret er en rigtig god idé og den er sandsynligvis også veludført. Og i kataloget er der vitterligt mange gode citater fra beboere i kvarteret, som kan tyde på at undersøgelsen i sig selv er god, men den kommer altså ikke til sin ret i det skrevne. Det ville have været rart som læser at få at vide, om der i selve undersøgelsen har været en idé om, hvad man vil afdække – hvilke spørgsmål man ville have svar på. Alt dette burde have stået i en indledning – skrevet af Lone Palm Larsen selv. I hvert fald mangler en redegørelse af hvilket perspektiv, hun har haft på kvarteret i undersøgelsen, samt hvad læseren kan forvente at få at vide i kataloget.

Skal man læse bogen, skal det være på grund af de omtalte udsagn fra de interviewede personer, hvor man som læser får indblik i nogle skæbner i et ringegattet kvarter af København.

Inger Wiene